

חנון לויין עם ישראל, הבכור שלו ושל נאוה כורש. את הבן כינה "כץ" ואת האם "שחוריי" צילום: נאוה כורש

"לפני שאמות, הייתי רוצה להשאיר אצלך יתום צעיר"

מתעמעם ונשכח, מה שאתה זוכר זה מה שנכתב בעיתון או הצגות שאתה רואה או מה שאתה קורא, ופחות אפיוודות שהיו לי אתו או אירועים משפחתיים שהיו לנו ביחד, ואז אתה מאבד קצת אחי זה. אני שמח במובן הזה על הסרט כי הרגשתי שאני שוב נוגע באבא, רואה את החזרות ל'ההולכים בחושך', 'אשכבה' ו'הבכיינים', שומע אותו צוחק פתאום. זה היה אחרי הרבה שנים שהוא הפך להיות 'חנון לויין'.

אם קשה ואהובה

הדרמות שמילאו את חייו הפרטיים של חנון לויין, שהשבוע צוינו 73 שנים להולדתו, נדמות לא פעם כגדולות ומטלטלות לא פחות מאלה ששירטט במחזותיו. בהיותו בן 13 שב הביתה מבית הספר וגילה כי אביו, ישראל, מת מהתקף לב. אחיו הבכור דה, המ' בוגר ממנו בתשע שנים, עזב את הבית וחנון למד ועבד במקביל כדי לפרנס את אמו מלכה, האם הפולנייה המתוארת בסרט כ'אשה קשה', שאותה אהב עד עמקי נשמתו.

כך לחש באחד הלילות חנון לויין לנאוה כורש, הראשונה משלוש נשותיו, כחלק מהצעת הנישואים. הסרט התיעודי "הפשע הקרוי אדם" שובר את קשר השתיקה המשפחתי סביב המחזאי והבמאי הגאון. בנו רפאל, יוצר הסרט, מספר על משקעי הכעס שנותרו אצל חלק מאחיו ועל המרץ והאנרגיות של האב שהיה למיתוס

נוגע גם ביחסיו של לויין עם אמו מלכה ועם אחיו דה, כך שהמחזאות והתיאטרון של לויין משחקים בו הפעם, לשם שינוי, תפקיד משני בלבד.

רפאל לויין, בן 33, בוגר בית הספר לקולנוע וטלוויזיה "סם שפיגל" בירושלים, נשוי ואב לשתי בנות, מספר כי הרעיון ל'הפשע הקרוי אדם', סרט הביכורים שלו שעליו עמל שש שנים, עלה בעת שערך ראיונות עם שחקני 'עקובי ולידנטל', שאביו כתב וביים ב-1973, לקראת עליית אתר האינטרנט הרשמי של לויין. 'הרעיון אז היה לא להיכנס לפרטים אישיים

אלא לדבר אך ורק על העבודה שלו כיוצר, כאיש תיאטרון', הוא נזכר, 'אבל בשלב יותר מאוחר הבנתי שאצטרך לבחור אם אני רוצה לעשות סרט על חנון לויין הבמאי, שבמקרה הוא גם אבא שלי, או על אבא שהוא במקרה גם חנון לויין. בסוף הלכתי על האופציה השנייה כי הלב שלי היה שם. הרגשתי שאם אעשה את זה בצורה כנה ולא מתחנפת – אז זה יכול להיות משהו ראוי'.

למעשה, זו ההתמודדות שלך עם המיתוס 'חנון לויין'. כן. הויתרון לאט-לאט

בחייו. בתוכניות ובסרטים שעסקו בו נכלל שוב ושוב אותו ראיון טלוויזיוני מאפריל 1970 עמו ועם אחיו הבכור, הבמאי דוד לויין, על הסערה שחוללה באותה תקופה הסאטירה "מלכת אמבטיה". רפאל לויין בהחלט מבין את סלילי דת אביו מאור הורקורים. 'הרבה פעמים מייחסים את ההתנגדות שלו לחשיפה הזאת לצניעות ול'ביישנות', שהיו אמנם חלק מהאישיות שלו, אבל אני חושב שמבחינתו, הוא עצמו פשוט לא היה העניין: מה שהיה לו להגיד במחזות, זה מה שעניין אותו, וכל השאר לא היה מעניין'.

"הפשע הקרוי אדם" הוקרן בבכורה בפסטיבל דוקאביב האחרון ובסינמטקים, וישודר ביום ראשון הקרוב בערוץ 8 בהוט. הסרט מגולל, באמצעות ראיונות, תמונות וקטעי וידאו ביתיים נדירים, את יחסיו המורכבים של לויין עם שלוש נשותיו וארבעת בניו: הציירת נאוה כורש (שאותה כינה "שחוריי"), אם בנו ישראל, הדיילת לשעבר עדנה קרן ("בר" וווי"), אם בניו אהרון ("חזירא") ורפאל, וכן השחקנית ליליאן ברטו ("צ'יוואוה"), אם בנו הצעיר אלכסנדר ("חגור"). הסרט

יאיר אשכנזי

ל ארבעה בנים לא דיבר המחזאי והבמאי חנון לויין: כץ, חזירא, קוקליה וחגור. אלה ארבעת בניו שנולדו לו משלוש נשותיו, שגם להן הוא העניק כינויים לויניים אופייניים – "שחוריי", "ברווזי" ו"צ'יוואוה" – והבנים קיימו במשך שנים את אותו השתיקה הלויני ככל הנוגע למתרחש בתוך המשפחה. 'תרבות של חוסר דיבור', מגדיר הבן הבכור ישראל ("כץ") את הטאבו על השיח המשפחתי הפנימי הזה. כעת, כ-17 שנים לאחר מות אביו הביוולוגי, שנחשב לאב הרוחני של רבים מאנשי התיאטרון בארץ, נש' בר הטאבו ב'הפשע הקרוי אדם', סרט תיעודי שיצר רפאל ("קוקליה"), בנו השלישי של היוצר. הסרט פותח צוהר ראשון ונוגע ללב אל לויין שלא הכרנו – הבן, האהב והבעל – ומאיר באור מפתיע ומשעשע את המחזאי שכתובתו הדרמטית המבריקה ודיוקנאותיו חמורי הסבר מושרי שים עמוק בתרבות הישראלית. חנון לויין מעולם לא חיבב את קדמת הבמה, ולראייה מספר הראיונות המצומצם שהעניק

חברו הקרוב וסוכנו של לוי, דני טרץ', מספר בסרט על התדהמה של מלכה, אמו של לוי, נוכח הגסויות במחזותיו, ועל המשפט הקבוע שלה באולם התיאטרון: "אצלנו בבית לא דיברו ככה"

מתוך הסרט. מימין: חנוך לוי (משמאל) עם אחיו הבכור, הבמאי דוד לוי; משמאל: לוי עם בנו ישראל צילומים: יעקב אגור, נאוה כורש

ובכל פעם משהו אחר מדבר אלי. אני חושב שההצגה שהכי התרגשתי לראות הייתה 'כריתת ראש'. הייתי בן 13 ואני לא יודע מה הצלחתי לקלוט ממנה. את 'אש' ככה ראיתי עשרות פעמים אם לא מאות. כשהיא התחילה הייתי הולך לכל הצגה."

עניין אותו מה חושבים עליו, למשל בעשור האחרון לחייו? "שאלה מעניינת. אני לא זוכר שהיה על זה דיבור בבית. יש ראיון רדיו שלו עם מיכאל הנדל לולץ בתוכנית 'שעתיים משתיים' בשנות ה-70, שבו אבא אמר שמ' צד אחד יש צורך שלו שאנשים יבואו ומצד שני שהוא לא היה רוצה לשכות את לבם אלא להפך, לדקור אותם. אני חושב שהוא היה חצוי, אבל זה לא מה שעמד לנגד עיניו, מה יחשבו או איך יק' בלו את זה."

ועכשיו, אחרי שהסרט יצא, הטאבו על השיח המשפחתי הפנימי חוזר, או שנפתח ביניכם שיח חדש על אבא?

"זה לא פתח שיח חדש. לי היה חשש שמישהו מהמשפחה ייפגע, וגם בסוף, כשכבר הייתה הגרסה שעמדנו להקריין, עברתי אחד-אחד והיה לי חשוב שכולם יראו את הסרט. היו המון הערות, חלק אהבו יותר וחלק פחות אבל אף אחד לא אמר לי 'זה לא מתאים, תוציא החוצה'. רמת הח' שיפה הזאת הפתיעה את כולם, אף אחד לא רגיל לזה, בטח לא כהקשר של לדבר על אבא, שה' פרטיות הייתה אחד הדברים הכי חשובים לו."

"הייתי אז קטן יחסית ולא עלתה בי אף פעם המחשבה לשאול אותו למה הוא עובד את הבית. קיבלתי אותו כמו שהוא. אבל הרגשתי שלו גם בתור ילד האבות. לא הרגשתי איזה צל נר' סף מזה שאבא שלי הוא חנוך לוי. זה לא היה נוכח ביחסים שלנו. רק אחרי שהוא מת זה הפך להיות הרבה יותר מורכב. זו הק' לה אדירה שהסרט יצא ויש לי חומרים לעוד שלושה סרטים על אבא, אבל אליהם אני לא אתקרב."

תשובות

1. לאה מלדבר.
2. חנוך לוי, בקובץ 'חרוזי פרידה לאהובה'.

בתמונות קורעות לב. אחיך הגדול, כמאי התיאטרון אהרון לוי, מעיד בסרט כי כך יש הרבה פחות טינה אל אביך בהשוואה לאחים האחרים, שזוכרים לו את הח' טיפה ואת העזיבות והבגידות. איך היחס המפויס שלך קשור להחלטתך להתמקד בלוי האב? רפאל לוי: "זו שאלה שהרב' תה להעסיק אותי במהלך הסרט. לא היה לי אתו חשבון פתוח שא' ני רוצה לסגור והרגשתי שבמובן מסוים זה קצת בעוכרי הסרט. אין איזו שאלה שאני בא לסגור אתו ולתת עליה תשובה. לא יודע אם זה יותר קל או יותר קשה. היה קשה לכולם לדבר על זה, בטח להכניס מצלמה ולתעד, אבל הם היו מדהימים ועזרו בכל התהליך."

חשתי שחלק מאחייך שעדיין כועסים עליו התפייסו אתו בזמן עשיית הסרט או עם הצפייה בו? "לא הרגשתי שיש איזה פיוס, משקעים נשארים משקעים. לא שאלתי אותם על כך."

ליליאן אומרת בסרט שא' ביך עסק יותר במה שקורה אצ' לו בראש ופחות היה אבא שי' כול להתעסק באבהות, בילדים או באשה שלו.

לוי: "הוא היה יוצר, הייתה לו האמת שלו וזה מה שעמד לנגד עיניו. אבל כשהוא כן בילה עם המשפחה הוא היה טוטאלי". שם הסרט, "הפשע הקרוי אדם", שאוב מדבריו של ציחא' ציחא, הסריס במחזה "הזונה הג' דולה מבבל" של לוי וכתב וכיים בקאמרי ב-1982: "לא בתרועת חצוצרות/ ולא בקול שופר/ האדם נוצר/ רק בגניחה עמומה/ של גבר מויע בלילה / על אשה גונחת פרקדן. / כן, כמעמד צנוע ולח, / בגניבה, ללא עדים, / בט' קס חשאיר-פילילי/ נוצר הפשע הקרוי אדם."

כמה יוצא לך היום לע' סוק בחומרים של אבי, לצפות בפרשנויות החדשות למחזותיו?

"אני תמיד קורא אותה. הייתה תקופה שצללתי לחומרים שלו, אחרי שהוא מת. זה בא והולך,

רפאל לוי, יוצר הסרט התיעודי. רמת החשיפה הפתיעה את כולם צילום: דנה לוי

ב-1999 נהגה המשפחה להתכנס בפורום הרחב, עם כל הבנים והנ' שים, לארוחות ומפגשים משות' פים. או גם התנצל לוי בפני עד' נה קרן על שפגע בה במשך הש' נים. רפאל, שהיה אז בן 16, זוכר מהתקופה ההיא בעיקר את השיר "הרגע שלפני" שיהודית רביץ הלחינה למלותיו של אביו וששלחה לו על קלטת לבית החולים תל השומר. כאולם הברי' תות של בית החולים קיים אז לוי את החורות למחוזו האחרון, "הבכיים", בעודו שוכב במיטת הטיפולים. התהליך הוא תועד

הקשר עם עדנה קרן, אשתו השנייה, נמשך גם כשנודע לה על הרומן שמנהל לוי, במקביל עם ורוניקה, המטפלת הגרמנייה של ילדיהם, שזכתה בפיו לכינוי "פופצ'ה", שם עתידי במחזהו

היה נוהג לשיר: 'מה קרה, מה קרה? הגננת נפטרה! היא שוכבת לה בכור ולילדים יש דורו!'. בסרט שובצו קטעי וידאו כי' תיים שבהם נראים לוי ובנו אל' כסנדר סועדים יחד באוהל קטן בסלון, לובשים מכנסיים על הראש ונועטים בחיוך זה בישבנו של זה. החיבה של חנוך לוי לס' לפסטיק ולידברים צ'פליניים, כפי שאומר בנו אהרון בסרט, הייתה עזה. את התיאטרון, עם זאת, הוא השאיר מחוץ לחי' המ' שפחה. כך בני המשפחה שמעו אותו מדי בוקר מתקתק במרץ על מכונת הכתיבה או המחשב כחד' רו הסגור, אך הגיעו רק לפר' מיירות. חברו הקרוב וסוכנו של לוי, דני טרץ', סיפר בסרט על התדהמה של מלכה, אמו של לוי, נוכח הגסויות שמילאו את מחזותיו, ועל המשפט הקבוע שלה כאולם התיאטרון: "אצלנו בבית לא דיברו ככה."

חזרות ממיטת חוליו
חלקו האחרון של הסרט עוסק באיחוד של שלוש הנשים כשנר' דע דבר מחלת הסרטן של לוי בשנות ה-90. כך, עד מותו

רפאל לוי: "היתה לו שמחת חיים אדירה. אני זוכר את הרגעים אתו כמזוכים וטוטאליים. הוא היה מצחיק ברמות שאני לא יכול לתאר, זה היה כמו קרקס לבלות אתו בבית, והיו שירים שהמציא לנו"

עם הילדים, משתטה, משתעשע ומרעיף עליהם כמויות אהבה אדירות. "אף פעם לא הייתה אתו איזו כבדות או שיחות על מוות", מעיד רפאל לוי בשיחה, "היתה לו שמחת חיים אדירה. אני זוכר את הרגעים אתו כרגעים מזוכים וטוטאליים של אבא אתי או עם האחים שלי. הוא היה מצחיק כר' מות שאני לא יכול לתאר, זה היה כמו קרקס לבלות אתו בבית. היו שירים שהמציא לנו ודברים שב' דיעבד מזכירים לי כל מיני הצ' גות או מחזות שלו. לחגור הוא

המשך מעמ' 1

איום המוות המרחף ולג גם להצעת הנישואים שלו לרעייתו הראשונה כורש. "לפני שאמות, הייתי רוצה להשאיר אצלך יתום צעיר", הוא לחש לה לילה אחד, כפי שהיא מספרת בסרט. כשכננס המשותף ישראל היה בן שנתיים, הם חוו משבר ביחסים וכורש נס' עה לארצות הברית. לוי נסע אליה, חטף את בנו הפעוט והביא אותו לגור עמו בארץ. באותה תקופה הוא כבר ניהל מערכת יחסים עם עדנה קרן, שגידלה יחד אתו את ישראל ולימים יל' דה את ילדיהם אהרון ורפאל. הקשר בין השניים נמשך גם כא' שר נודע לקרן על הרומן שמנהל בעלה במקביל עם ורוניקה, המ' טפלת הגרמנייה של ילדיהם, שוכתה בפיו לכינוי "פופצ'ה" (כהמשך הפך הכינוי לשם דמות במחזהו "יאקיש ופופצ'ה").

ב-1993, אחרי הגירושים, לוי בישר לקרן כי יש שחקנית שאין לה איפה לגור והיא באה לגור אצ' לו, כדבריה. היתה זו ל' ליאן ברטו, ששיחקה כהצגה "הילד חולם" שכתב וכיים באותה שנה. לימים נולד אלכסנדר, בנם המשותף של ברטו ולוי, והקשר רים בין הבנים היו הדוקים ביותר. לעתים קשה להאמין לפשטות ולפיוס היחסי שבהם מגוללים שלוש הנשים וארבעת הבנים בסרט את החוויות שעברו ואת תחושותיהם ומחשבותיהם כלפי לוי. אף שהסרט אישי וחושפני מאוד, הוא לא גולש לפורנוגר' פיה רגשית. קטעי המחזות והשי' רים שכתב לוי שזורים לאורכו במינון סמלי, לצד קטעים מחז' רות להצגות שביים.

לוי של הבית, כפי שניכר היטב מתיאורי בני המשפחה בס' רט, היה אדם מלא סתירות. מצד אחד דבק בסדר יום קבוע ונוקשה לאורך עשורים: "יקצה, ארוחת בוקר, כתיבה נמרצת עד הצה' ריים, ארוחה, מנוחת צהריים, קריאת ספר, "סיבובנקו" בחוץ, חזרה לכתיבה וארוחת ערב עם המשפחה. מצד שני, הוא היה אב ספורטיבי, נמרץ, כזה שמשתולל